

ALEKSANDER RUDZIARCZYK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

TEOLOGIA ŚMIERCI¹ W PISMACH JANUSZA STANISŁAWA PASIERBA

THE THEOLOGY OF DEATH IN JANUSZ STANISŁAW PASIERB'S WRITINGS

ABSTRACT

Twórczość Janusza S. Pasierba została opracowana przez literaturoznawców, jednak wciąż nie doczekała się pełnej analizy i interpretacji teologicznej. W artykule zostanie podjęta próba odczytania teologii śmierci, która wyłania się z jego tekstów. Jej poszczególne elementy tworzą pewną całość, która może być aktualną propozycją dla człowieka poszukującego ocalenia. Możliwość odkrycia tych intuicji teologicznych w pismach J.S. Pasierba jest związana z zastosowaniem narzędzi, które funkcjonują w ramach paradygmatu teologii „literackiej”, opracowanej przez Jerzego Szymika.

Rzeczywistość śmierci może być rozumiana dopiero w perspektywie teologicznej. Nieustannie „oswajanie ze śmiercią”, które można odnaleźć w tekstach pelplińskiego Profesora, uczy i przekonuje, że właśnie gotowość na śmierć jawi się jako najwyższy akt heroizmu człowieka. Tworzy wysiłek, przez który człowiek może ocalić swoje życie, jest jednak uwarunkowany podjęciem osobistego trudu przyjęcia objawionego daru chrystologicznej tożsamości.

The work of prof. Janusz St. Pasierb was considered by literary scholars, but it still has not been fully analysed and theologically interpreted. In this article, some of the elements of the death theology, which can be extracted from the texts of the Professor, will be discussed. Its particular elements fit together into a whole which can be a relevant proposal for a human being searching for salvation. An opportunity to discover the theological intuition of his writings (poems, essays) is associated with the use of the tools that operate within the paradigm of the “literary” theology developed by prof. Jerzy Szymik.

Within this theological model, I want to show the reality of death from the theological perspective. The perpetual “death taming”, which can be found in the Pelplin professor’s texts teaches and argues that readiness for death appears as supreme acts of human heroism. Creative effort, through which people can save their life, is conditioned by making a personal effort of accepting the gift of Christological identity.

Tłumaczenie: Lidia Tużyna

¹ „Śmierć należy rozważać nie tylko w jej aspekcie biologicznym, ale również teologicznym. Śmierć jest ukazaniem naszego opuszczenia przez Boga i dlatego przeżywamy ją jako siłę unicestwiająca i obezwładniająca, jako radykalne oddzielenie od nas miłości i transcendentnego sensu istnienia, lęk przed nicością i całkowitą nieobecnością życia i miłości. W śmierci doświadczamy

Wprowadzenie

Janusz Stanisław Pasierb, ksiądz katolicki, poeta, wybitny historyk sztuki to dla wielu niekwestionowany mistrz, przewodnik po meandrach ludzkiego życia – chrześcijańskiego, kulturalnego i naukowego². Zachowanie pamięci o tym człowieku, który na trwałe zapisał się w historii polskiej myśli religijnej, jest dowodem wdzięczności, ponieważ po lekturze pozostawionych przez niego tekstów jesteśmy nie tylko mądrzejsi, lecz zdobywamy i kształtujemy w sobie ów „poetycki pogląd na świat”³, o który tak bardzo przez całe życie dopominał się ksiądz profesor.

1. Wczytując się w teksty pelplińskiego profesora, odkrywamy ich nieustanną aktualność. Twórczość ta staje się pewnego rodzaju „wizją prorocką”, skierowaną nie tylko do ludzi żyjących w XX wieku. Także współczesny czytelnik może doświadczyć obecności sacrum, zawartej w tekstach Pasierba⁴, ona zaś otwiera go na transcendencję. Tę funkcję prorocką należy rozumieć nie jako proste „przepowiadanie przyszłości”, lecz w sensie judeochrześcijańskim, biblijnym, jako „prowadzenie ku dobru współczesnego sobie pokolenia, przewodzenie duchowe, bezkompromisowa służba nadziei”⁵. Aktualność tego projektu sięga samego rdzenia objawienia chrześcijańskiego: to dzieło i postać Chrystusa, Jego objawienie, Jego przykład życia i dar ofiarowany ludzkości⁶. Ksiądz J.S. Pasierb uważał, iż zasadniczym zadaniem teologii jest bycie „odpowiedzialnym nie tylko za aktualny kształt świata, ale i za stan nadziei w świecie, za jej poziom w życiu

początku całkowitej przegranej, strach przed nią jest cieniem piekła, czyli nieodwracalnej utraty możliwej transcendencji sensu w ukierunkowanie na bycie w Bogu, do pełni wyznaczającej początek i cel” – G.L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, tłum. W. Szymona, Kraków 2015, s. 573. Papież Benedykt XVI streszcza ów projekt teologiczny w formule: „źródłem wszystkiego jest śmierć Chrystusa” – *Słowo o krzyżu główną treścią chrześcijańskiego przepowiadania (Św. Paweł a Jezus ukrzyżowany). Audiencja generalna, 29 października 2008 r.*, www.opoka.org.pl/nauczanie/papiez/benedykt_xvi/audiencje.php [dostęp: 11.04.2016]

² T. Tomasik tak pisze o ks. prof. Pasierbie: „ksiądz, historyk sztuki, poeta, pedagog był przykładem dwudziestowiecznego chrześcijańskiego humanisty, kontynuującego tradycję wyznaczoną nazwiskami Erazma z Rotterdamu, Pascala, Johny’ego Henry’ego Newmanna, Jacquesa Maritain’a, Alberta Schweitzera, Karola Wojtyły, Józefa Tischnera [...]. Jeśli myślimy o nim jako o renesansowym *l’uomo universale*, to nie ma w tym określeniu żadnej przesady” – T. Tomasik, *Na skrzyżowaniu dróg. O poezji Janusza St. Pasierba*, Pelplin 2004, s. 11.

³ Ks. J. Pasierb wielokrotnie przywoływał zdanie bł. kard. H. Newmana, który mawiał, iż: „u chrześcijan poetycki pogląd na świat jest obowiązkiem” – J. Pasierb, *Czas otwarty*, Pelplin 1992, s. 16.

⁴ Zob. K. Kranicki, *Poezja doświadczania sacrum. Wokół twórczości poetyckiej Janusza St. Pasierba*, Gdańsk 2014.

⁵ J. Szymik, *Piszemy na miarę tego, co dźwigamy*, w: J. Pasierb, *Słowo Boże między ludźmi*, wyb. i oprac. M. Wilczek, Katowice 2010, s. 6. „Ostatecznym bowiem celem prorokowania jest zawsze zmienianie świata, zwiastowanie człowiekowi ocalenia, a używając już języka ściśle soteriologicznego – uczestnictwo w wydarzeniu zbawienia” – tamże, s. 7.

⁶ Ks. J. Sochoń ujmuje to w prostej formule: „Chrystus znalazł się w centrum wszelkich działań poety, Chrystus zwyciężający zło, uśmierający okrucieństwo i ból” – J. Sochoń, *Poetycka teologia ks. Janusza Stanisława Pasierba. Uwagi wstępne*, w: *Kultura i religia u progu III Tysiąclecia*, red. W. Świątkiewicz, A. Pethe, Katowice 2001, s. 219.

ludzi”⁷. Przypominał współczesnym o konieczności uwzględnienia obecności Ewangelii w ludzkim życiu. Kto przyjmie światło Ewangelii, ten będzie przy niej trwał mimo wszelkich pokus świata⁸. Biskup Jan Chrapek określił całą posługę duszpasterską ks. J.S. Pasierba słowami: „umiał bezboleśnie otwierać ludzkie serca na Boga”⁹.

2. Przez wielu badaczy ks. J.S. Pasierb został włączony w poczet największych polskich poetów XX wieku¹⁰. Jego poezja została już opisana i zinterpretowana przez literaturoznawców w różnych aspektach. Wydaje się jednak, że ciągle za mało z tej twórczości korzysta rodzima teologia. Przedwczesna śmierć profesora sprawiła, iż nie doczekał on czasów, w których w sposób metodycznie pogłębiony i uporządkowany będzie się próbowało uprawiać w Polsce teologię w dialogu z literaturą. Celem niniejszego artykułu będzie przeanalizowanie tekstów ks. J.S. Pasierba i odkrycie w nich teologicznej głębi, wykorzystując narzędzia metodologiczne, które funkcjonują w ramach projektu (paradygmatu) teologii „literackiej”, zaproponowanej przez ks. prof. Jerzego Szymika¹¹.

Teologia „literacka” wpisuje się w posoborowy nurt odnowy teologicznej. Chodzi o jej nowotestamentalny paradygmat, jej polifoniczność¹². Byłaby ona zatem pewną formą teologii „«wpisanej w dzieło literackie», integralnie związanej z utworem (lub grupą utworów) i stanowiącą jego (ich) teologiczną «zawartość»”¹³. Teologia ta odkrywałaby samą siebie poprzez tekst literacki¹⁴. Niekoniecznie występować będzie w kształcie „teologicznego systemu”, nie musi także stanowić metodycznie i strukturalnie dopracowanej całości¹⁵. O teologii „literackiej” można mówić wtedy, gdy następuje nasycenie elementami teologicznymi typowo literackich składników utworu¹⁶ oraz sprzężenie dwóch rodzajów poznania: literackiego i teologicznego. Takie poznanie teologiczne będzie wyrażone w artystycznym języku poznania literackiego¹⁷.

⁷ J.S. Pasierb, *Skrzyżowanie dróg*, Pelplin 1994, s. 239. Por. także: J. Szymik, *Piszemy na miarę tego...*, s. 5-10.

⁸ Zob. J. Sochoń, *W Jezusie jest cierpienie i zachwyt (O poezji ks. Janusza St. Pasierba)*; w: J.S. Pasierb, *Po walce z aniołem*, Warszawa 1996, s. 160.

⁹ Cyt. za: M. Wilczek, *Jestem zajęty słowem... O Księdzu Januszu St. Pasierbie*, w: *Szkice o twórczości Janusza St. Pasierba*, red. R. Cieślak, P. Urbański, Szczecin 2006, s. 28.

¹⁰ „Być może najbliższym odniesieniem Pasierbowiej poezji jest dwudziestowieczny klasycyzm, tworzony przez T.S. Eliota, rozwijany u nas przez Jarosława Iwaszkiewicza, Mieczysława Jastruna, Czesława Miłosza, Ryszarda Przybylskiego, Jarosława Marka Rymkiewicza, Zbigniewa Herberta” – W. Kudyba, *Rana, która przyzywa Boga. O twórczości poetyckiej Janusza St. Pasierba*, Lublin 2006, s. 255.

¹¹ Por. *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Katowice 1994.

¹² Zob. H.U. von Balthasar, *Jedność i wielość teologii Nowego Testamentu*, tłum. K. Czulak, „Communio” 2 (1983), s. 28-38. Por. J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi...*, s. 110-113.

¹³ J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi...*, s. 165.

¹⁴ Tenże, *Problem teologicznego wymiaru dzieła literackiego Czesława Miłosza. Teologia literatury*, Katowice 1996, s. 35.

¹⁵ Tenże, *W poszukiwaniu teologicznej głębi...*, s. 165.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże, s. 166.

3. Próba interpretacji tekstów ks. J.S. Pasierba za pomocą narzędzi metodologicznych, które funkcjonują w ramach paradygmatu teologii „literackiej”, może być twórczym impulsem dla człowieka, aby szukał zrozumienia siebie i świata właśnie w przestrzeni słowa zaproponowanej przez pelplińskiego profesora. Ponadto może odkryć w niej prawdę, która zawiera w sobie najważniejsze elementy chrześcijańskiego orędzia: sens, nadzieję, ocalenie, radość, przebaczenie. Propozycja ta wydaje się aktualna i potrzebna w kontekście zmian kulturowych i mentalnościowych współczesnego człowieka. Poczucie zagubienia i samotności, przekonanie o własnej samowystarczalności i absolutyzowanie wartości własnej wolności¹⁸ skłaniają do szukania takiego kształtu teologii, która będzie odwoływała się do egzystencjalnego wymiaru ludzkiego życia – będzie to teologia bliższa życiu¹⁹. Jej bliskość polega na uświadomieniu dzisiejszemu słuchaczowi Słowa Bożego prawdy o obecności i realności cierpienia i śmierci. Człowiek pozostaje bezbronny i samotny wobec tych prawd. A one to właśnie stanowiły osnowę pisarstwa ks. J.S. Pasierba. Prawda o cierpieniu i śmierci domaga się dodatkowych teologicznych impulsów interpretacyjnych. Projekt teologii śmierci będzie zatem rozumiany jako refleksja nad życiem człowieka świadomego faktu swej śmierci, toczącej się w perspektywie Bożej obecności. Tylko zawierzenie życia Chrystusowi daje gwarancję sensowności i spełnienia ludzkiej egzystencji²⁰. Daje pewność, że ostatniego słowa w ludzkim życiu nie ma śmierć, lecz miłość, która sięga poza jej horyzont.

Elementy teologii śmierci: literackie theologoumenoi²¹

Analizując teksty ks. J.S. Pasierba, możemy wydobyć z nich sensory teologiczne, które w niniejszym artykule przybiorą postać poszczególnych śródtytułów. Tworzyć one będą „elementy o charakterze teologicznym” (theologoumenoi). Poszczególne części wzajemnie się przenikają i warunkują. Ich wyodrębnienie służy jedynie metodologicznej przejrzystości niniejszego artykułu.

¹⁸ „Człowiek współczesny (postmodernistyczny): Jest zatem pozostawiony z brzemieniem dźwignia własnej wolności, której ciężaru nie potrafi unieść. Rzucony w świat, który nie jest już uświęcony i obarczony brzemieniem wolności, przed którym nie ma ucieczki, nie może zrobić nic innego, jak tylko żyć w codziennej alienacji. Stąd ludzka egzystencja przeżywana jest jako tajemnica, od której może wybawić ją tylko Chrystus” – J. O’Donnell, *Klucz do teologii Hansa Ursa von Balthasara*, tłum. A. Wałęcki, Kraków 2005, s. 88-89.

¹⁹ Zob. A. Nossol, *Teologia bliższa życiu*, Paryż 1993.

²⁰ Zob. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (1979), 10.

²¹ Theologoumenon (gr. elementy o charakterze teologicznym) to „pojęcie wieloznaczne; w teologii katolickiej zwykle oznacza twierdzenia, które – nie posiadając bezpośredniego poświadczenia w Piśmie Świętym i nauczaniu Magisterium Kościoła – nie mają charakteru wiążącego, ale są godne polecenia, bo rzucają światło na rozumienie doktryn wiążących” – G. Strzelczyk, *Traktat o Jezusie Chrystusie*, Warszawa 2005 (Dogmatyka 1, red. E. Adamiak, A. Czaja, J. Majewski), s. 478.

Tłem dalszych rozważań będą słowa *Katechizmu Kościoła katolickiego*, które korespondują z myślami ks. J.S. Pasierba, stanowiąc punkt wyjścia dla refleksji o teologii śmierci zawartej w jego pismach.

„Tajemnica losu ludzkiego ujawnia się najbardziej w obliczu śmierci” – mówi *Katechizm Kościoła katolickiego* (KKK 1006)²² – „Śmierć jest kresem życia ziemskiego. Czas jest miarą naszego życia; w jego biegu zmieniamy się i starzejemy [...], pamięć o naszej śmiertelności służy także jako przypomnienie, że mamy tylko ograniczony czas, by zrealizować nasze życie” (KKK 1007). Chrześcijanin „może przemienić własną śmierć w akt posłuszeństwa i miłości wobec Ojca, na wzór Chrystusa” (KKK 1011).

Zdolność do zadawania pytań o sens śmierci, przemijania, cierpienia jest zdolnością wybitnie ludzką. Pytania te towarzyszyły człowiekowi od zawsze i pozostają aktualne również dzisiaj. Bazując na tej fundamentalnej intuicji, spróbujemy prześledzić, jak ks. J.S. Pasierb odpowiada na owe najgłębsze pragnienia ludzkiego serca.

Klucz hermeneutyczny

Zagłębiając się w twórczość ks. Janusza S. Pasierba, mamy do czynienia ze słowem, które poczęło się w samym sercu autora ze zderzenia największych tajemnic człowieka, których doświadcza: miłości, cierpienia i śmierci. Z jego tekstów wyłania się obraz chrześcijańskiego rozwiązania tajemnicy istnienia człowieka, jego tożsamości, bólu egzystencji, wreszcie doświadczenia nadziei, która sięgać będzie poza granice śmierci. Warunkiem zrozumienia intencji autora *Obrotu rzeczy* jest uznanie i przyjęcie chrześcijańskiej wizji rzeczywistości, chrześcijańskiego widzenia sensu świata.

Próba odczytania elementów teologii śmierci w twórczości ks. Pasierba zostanie podjęta na podstawie analizy jego utworów. Klucz hermeneutyczny, jaki zostanie zaproponowany, nie jest próbą narzucenia interpretacji, która sprzeciwiałaby się intencjom autora²³. Chodziłoby raczej o pozwolenie na to, aby tekst sam przemówił i zaczął „działać” w czytelniku²⁴. A zatem najważniejszą tezę hermeneutyczną tego artykułu będą słowa, które zapisał ks. Pasierb w *Czasie otwartym*:

²² *Katechizm* powołuje się na fragment Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 18.

²³ Komentatorzy twórczości ks. J.S. Pasierba zaproponowali różne sposoby odczytania jego tekstów: K. Kranicki, *Janusza St. Pasierba dialog poetycki. Ojcostwo czytane przez synostwo w tomiku „Wiersze religijne”*, w: *Ksiądz Janusz Stanisław Pasierb. Człowiek dialogu*, red. B. Wiśniewski, Pelplin 2015, s. 37-46; por. tenże, *Poezja doświadczenia sacrum. Wokół twórczości...*; T. Tomasik, *Na skrzyżowaniu dróg...*; W. Kudyba, *Rana, która przyzywa Boga...* W powyższym kontekście ważna jest uwaga metodologiczna, która mówi, iż „nie wolno interpretować dzieła literackiego przy pomocy arbitralnie przyjętego klucza, przeniesionego schematycznie z warsztatu teologii dyskursywnej” – J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi...*, s. 176.

²⁴ „Rozumienie nie jest więc procesem, do którego podmiot posiada klucz, ale raczej «ja» jest ustanowione przez «rzecz tekstu». To nie podmiot już ukonstytuowany rzuca w tekst aprioryczne zasady samozrozumienia, ale interpretacja daje podmiotowi nową zdolność rozumienia siebie,

„W połowie lata otrzymałem w Żarnowcu wiadomość o śmierci kolegi. Dzieś się dni wcześniej byłem u niego w Stegnie, gdzie był proboszczem. Już wtedy miał we krwi zarazki tężca, o czym nikt do ostatniej chwili nie wiedział, nie wyłączając jego samego, gdy przyjmował nas mile, wesoło i uczynnie.

Na pogrzeb trzeba było jechać bardzo wcześnie rano. Jurek wstał, żeby sprawdzić, czy się obudziłem, i zrobił herbatę. Cały poprzedni dzień myślałem o tej zagadkowej śmieci i ni stąd, ni zowąd powiedziałem:

– On umarł, a my żyjemy.

Wtedy Jurek poprawił mnie:

– On żyje. To my umieramy”²⁵.

Z powyższego tekstu wyłania się obraz człowieka jako bytu zwróconego ku tajemniczemu kresowi: śmierci, która jest częścią jego samego. Nie jest ona czymś zewnętrznym wobec człowieka, ale „zamieszkuje” w jego wnętrzu. W jednym z wierszy ze zbioru *Wnętrze dłoni* czytamy: „Śmierć [...] jest we mnie”²⁶.

Prawda o „istnieniu w nas śmierci” zmusza do zastanowienia i przywołuje perspektywę religijną. Zatem obecność refleksji teologicznej (teologii śmierci) staje się pierwszorzędną i konieczną informacją dla współczesnego człowieka. Bez niej trudno zmierzyć się z prawdami, które przenikają całą egzystencję ludzką. Wydaje się, że wydobyta z tekstów ks. Pasierba teologia śmierci może być pomostem między człowiekiem, który poszukuje ocalenia (życia wiecznego), a ciągle aktualnym darem, który Bóg w swoim Synu nieustannie ofiaruje człowiekowi (ludzkości)²⁷.

Próba interpretacji tekstów ks. J. Pasierba wymaga w pierwszej kolejności analizy języka, którego używa autor *Skrzyżowania dróg*. Jest on bowiem dla niego sprawą kluczową i fundamentalną. Uważał, że język (słowo) „stoi” między ludźmi, czyniąc z nich istoty dialogiczne, zdolne do zakomunikowania drugiemu najistotniejszych wartości, tak by przekazać najcenniejszy dar – samego siebie²⁸. Jednak ów fenomen zawsze sprawiał człowiekowi trudność, zwłaszcza wtedy, kiedy przedstawiane treści miały mówić o rzeczywistości nadprzyrodzonej, a poprzez słowa starały się odkryć niewyrażalność Misterium²⁹.

ofiarowując nowe, wzbogacające «bycie-w-świecie» – H. Seweryniak, *Koncepcja słowa w hermeneutycznym ujęciu Paula Ricoeura*, „Studia Płockie” 9 (1981), s. 32, cyt. za: J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi...*, s. 68 (przypis 211).

²⁵ J.S. Pasierb, *Czas otwarty*, s. 220.

²⁶ Tenże, *XXXI*, w: tegoż, *Wnętrze dłoni*, Łódź 1988, s. 81.

²⁷ W tym kontekście uwzględnienie czynnika religijnego w życiu nie przebiega między alternatywą wiara–niewiara, lecz między nadzieją a rozpaczą.

²⁸ Zob. J.S. Pasierb, *Jak współczesnemu człowiekowi mówić o Bogu?*, w: tenże, *Słowo Boże między ludźmi*, wyb. i oprac. M. Wilczek, Katowice 2010, s. 55-62. W niniejszym artykule ks. Pasierb odwołuje się do wiersza Z. Herberta *Chciałbym opisać*, w którym czytamy: „oddam wszystkie przenośnie / za jeden wyraz / wyluskany z piersi jak żebro / za jedno słowo / które mieści się / w granicach mojej skóry / ale nie jest to widać możliwe” – tamże, s. 55.

²⁹ „[...] wiara chrześcijańska nosi w sobie wymiar mistyczny i apofatyczny” – J. Ratzinger, *Granice dialogu*, tłum. M. Mijalska, Kraków 1999, s. 121.

Język opisu

Ksiądz Janusz Pasierb w jednym z udzielonych wywiadów powiedział o sobie: „Jestem zajęty Słowem, służę Słowu”³⁰. Nieustannie powtarzał, że ludzie, którzy mówią i piszą o sprawach dotyczących człowieka i Boga, zbyt łatwo szafują słowem: „Nasz język religijny jest przestarzały. Cięży na nim teologiczna i filozoficzna abstrakcja i warstwy przebrzmiałych stylistyk”³¹. Przytoczona gorzka diagnoza pelplińskiego profesora wynika z jego wieloletniego doświadczenia duszpasterskiego. Stał na stanowisku, że słowo powinno począć się we wnętrzu człowieka, który potrafi trwać w oczekiwaniu na nie. Cierpliwe trwanie przed Bogiem (kontemplowanie Go) jest gwarantem właściwego mówienia o Nim. Pisze o tym w wierszu *czekaj*:

„milcz
milcz wytrwale
czekaj aż w twoim ciele
pocznie się słowo”³².

W pismach ks. J.S. Pasierba powyższa zasada została zrealizowana w całej rozciągłości. Jego mówienie (pisanie) o śmierci i cierpieniu wynika z kontemplacyjnego stosunku do rzeczywistości³³. Wszystko to sprawia, że teksty autora *Czasu otwartego*, zachowując najwyższy kunszt literacki, realizują równocześnie najwznioślejszy cel teologicznego przepowiadania: odsyłają nas ku Misterium, ku tajemnicy Boga, który przez swoje objawienie w historii „wyjaśnia” najtrudniejsze wymiary ludzkiego życia, jakimi są miłość, cierpienie i śmierć. Formą przekazu staje się język eseju, opowiadania, poezji, ponieważ te formy literackie bardziej niż inne przemawiają do serc i umysłów współczesnego człowieka.

Pierwszym z elementów konstytutywnych teologii śmierci jest rozumienie fenomenu ludzkiej śmierci. Jest ona ujmowana przez ks. J. Pasierba nie tylko w kontekście biologicznym, lecz przede wszystkim w kontekście duchowym (aktywnym)³⁴:

³⁰ Cyt. za: M. Wilczek, *Jestem zajęty słowem...*, s. 20.

³¹ J.S. Pasierb, *Jak współczesnemu człowiekowi mówić o Bogu?*, s. 55. Teza ta współbrzmie ze słowami o. Z. Kijasa, który napisał, że „jeżeli [...] język nie wpływa z owej głębokiej troski o prawdę i autentyczne szczęście człowieka, staje się językiem martwym, niezdolnym do ożywienia serc i umysłów odbiorcy, a jego przesłanie nie tylko przestaje pociągać i rozpalać do życia, lecz od życia wręcz oddala” – Z. Kijas, *Wprowadzenie do myślenia teologicznego*, Kraków 2005, s. 65.

³² J.S. Pasierb, *czekaj*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, Warszawa 1988, s. 305.

³³ Zob. M. Borkowska, *Modlitwa, słowo i sztuka w poezji ks. Janusza St. Pasierba*, Lublin 2003.

³⁴ „Pasierbowa idea «śmierci aktywnej» – będąca czynem, skokiem, zadaniem do wykonania – koresponduje z myślą Karla Rahnera, który wyraźnie rozróżniał pasywny i aktywny sens zgonu” – W. Kudyba, *Rana, która przyzywa Boga...*, s. 175. Por. także: hasło śmierć, w: K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały słownik teologiczny*, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1996, s. 531-538.

„Wtedy nie wolno będzie okazać znużenia
 Zdać się na prąd leniwy jak zbutwiałe czółno
 [...]
 to musi wypaść jak skok wzwyż
 trzeba się skupić sprężyć w sobie
 i resztę sił nad siebie rzucić
 utrata tchu
 ten ostry błysk”³⁵

Ksiądz Janusz Pasierb kilka miesięcy przed swoją śmiercią, wczytując się w komentarz Władysława Stróżewskiego do *Podróży Trzech Króli* Thomasa Stearnsa Eliota, podkreślił jedno zdanie: „śmierć jest warunkiem narodzin, gdy [...] przywraca mnie takim, jakim jestem naprawdę”³⁶.

Życie ku śmierci...

Problem obecności śmierci w życiu człowieka wydaje się stać u źródeł refleksji i całej twórczości ks. Pasierba³⁷. Z tekstów tych wyłania się pewna koncepcja teologii śmierci: człowiek, tocząc nieustanną walkę z czasem³⁸, z przemijaniem, z cierpieniem i ze śmiercią, zdaje sobie sprawę, że jeżeli w swoim życiu nie odnajdzie nadziei większej od bezmiaru ludzkich cierpień, większej od samej śmierci, to zostanie sam, skazany na rozpacz³⁹. W *Skrzyżowaniu dróg* J.S. Pasierb stwierdzi, że „wszystko w nas jest umieraniem; [...] cały świat umiera na naszych oczach” i dopowie zaraz: „nic nie jest żywe w porównaniu z tą pełnią życia, jaką jest Bóg”⁴⁰. W innym miejscu autor *Czasu otwartego* zanotuje: „umieramy w połowie życia; choć zanurzeni w życiu, jesteśmy chorzy na śmierć; jest w nas połowa życia i połowa śmierci”⁴¹. Jego skoncentrowanie się w utworach na obecności śmierci wynika ze świadomości, że sytuacja człowieka to „życie na krawędzi”, z zasadniczą niewiadomą dla wszystkich, i przybiera postać pytania: jak stworzyć coś całkowicie i wiecznie wartościowego w sferze skończoności?⁴²

Jedyną nadzieją, na którą może liczyć człowiek, stając do z góry przegranego pojedynku ze śmiercią, jest ta, że Bóg stanie po jego stronie. Obecność Zbawcy jest gwarantem, że pomimo doświadczenia śmierci jesteśmy wezwani do życia

³⁵ J.S. Pasierb, Światło które wtedy widać, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, s. 119.

³⁶ Zob. W. Kudyba, *Rana, która przyzywa Boga...*, s. 175-176.

³⁷ W opinii ks. prof. J. Szymika „ks. Pasierb oswajał śmierć nieustannie, w prawie każdym tekście (eseju; a w wierszu już bez wyjątku – w każdym) – J. Szymik, *Poezja i teologia*, w: *Ksiądz Janusz Stanisław Pasierb...*, s. 29. T. Tomasik zaś zauważył, że „w poezji Pasierba odezwie się z całą ostrością, również bolesną, świadomość czasu, powracający obsesyjnie temat nieuchronnego przemijania ludzkiego życia i śmierci” – T. Tomasik, *Na skrzyżowaniu dróg...*, s. 13.

³⁸ Zob. J.S. Pasierb, *Czas otwarty*, s. 11-30. Por. także: tenże, *Ostateczna perspektywa kultury*, w: tegoż, *Na początku była kultura*, wyb. i oprac. M. Wilczek, Katowice 2013, s. 64-76.

³⁹ Zob. tenże, *Skrzyżowanie dróg*, s. 239.

⁴⁰ Tamże, s. 119.

⁴¹ J.S. Pasierb, *Czas otwarty*, s. 214.

⁴² Zob. J. O'Donnell, *Klucz do teologii...*, s. 94-99.

z Nim. Zdanie, które stanowi jeden z filarów teologii śmierci ks. J. Pasierba, brzmi: „Naprawdę żywe jest to tylko, co przeszło próbę śmierci”⁴³. A zatem spokojna akceptacja własnego przemijania (z pełną świadomością jego finału) to najprawdziwszy i najtrudniejszy heroizm człowieka⁴⁴. Śmierć i miłość to dwa wymiary ludzkiej egzystencji, które w rozumieniu chrześcijańskim najpełniej objawia obraz Jezusa Ukrzyżowanego. W tym dramacie krzyża Syn Boży obejmuje życie nie tylko poszczególnego człowieka, ale także cały wszechświat. W ten tajemniczy i dramatyczny sposób objawiły się Miłość i Prawda, które pokonały śmierć (por. J 14,6). Ilustracją dla powyższych słów może być utwór *mors e amor I*:

„miłość milczy a śmierć ciągle daje nam znaki
kiedy milczymy milczy miłość
i gdy mówimy ona milknie
śmierć za to mówi bez przerwy
w dotknięciu instrumentu
w uśmiechu w objęciu
albowiem znakiem śmierci
może być każdy gest życia
znakiem miłości
jest
zamilknięcie
śmierci”⁴⁵

Ważnym aspektem teologii śmierci ks. Pasierba jest wyraźne zainteresowanie poety wymiarem doczesnym ludzkiego życia. Nie podejmuje on wątku „drugiej strony” (sąd ostateczny, wieczna kara lub nagroda, rozumienie czyśćca) – twórczość autora *Rzeczy ostatnich* nie sięga tak daleko⁴⁶.

Wyjątkowym świadectwem „nieustannego umierania” człowieka jest obecność cierpienia w ludzkim życiu. To powszechne doświadczenie, odzierające ze złudzeń bez troskie i radosne życie, jest zapowiedzią dramatycznego końca: *memento mori*. Analiza tego aspektu teologii śmierci, zawartego w tekstach ks. Pasierba, stanowić będzie dalszą część niniejszych analiz.

⁴³ J.S. Pasierb, *Skrzyżowanie dróg*, s. 261.

⁴⁴ Zob. T. Tomasiak, *Na skrzyżowaniu dróg...*, s. 157.

⁴⁵ J.S. Pasierb, *mors e amor I*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, s. 178.

⁴⁶ Zdecydowanie z większą powściągliwością i ostrożnością wypowiada się ks. J. Pasierb o prawdach eschatologicznych. Intuicja ta jest zgodna ze współczesnymi tendencjami w samej teologii: por. J. Ratzinger, *Eschatologia – śmierć i życie wieczne*, tłum. M. Węclawski, Poznań 1984. Według J. Moltmanna „chrześcijaństwo jest od początku do końca eschatologią”; K. Rahner „sytuował eschatologię w samym centrum teologicznego namysłu”; zaś W. Pannenberg powie, że „eschatologia nie jest jednym z traktatów dogmatyki, lecz określa perspektywę, wewnątrz której rozwija się cała doktryna chrześcijańska” – cyt. za: R. Woźniak, *Przyszłość, teologia, społeczeństwo*, Kraków 2007 s. 11. „Eschatologiczna zbawcza terażniejszość Boga w Jezusie Chrystusie – w świecie i w sercu człowieka – nie pozbawia wartości konkretnej historycznej działalności człowieka, w niczym jej nie zagraża i nie paraliżuje, ale jest raczej podstawą nadziei, odwagi i zaufania” – G.L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, s. 550.

...cierpiąc...

Teologia nie może przejść obojętnie wobec ogromu cierpień obecnych w świecie. Musi go przyjąć, uczynić swoim i zrozumieć. Jest to możliwe tylko dzięki takiej teologii, która potraktuje rzeczywistość cierpienia, a także przemijania i śmierci jako kluczowe rzeczywistości Bożego objawienia. Projekt teologii śmierci obecny w pismach ks. J.S. Pasierba koresponduje w tym aspekcie z kluczowymi tezami teologii politycznej J.B. Metz, który ostrzega wszystkich próbujących uprawiać teologię, mówiąc, że „w kim milknie krzyk Hioba: «Jak długo jeszcze?!», ten nie uprawia już teologii, lecz ideologię”⁴⁷.

Lekceważenie bólu i cierpienia będzie skutkowało, zgodnie z teologią śmierci ks. Pasierba, brakiem prawdziwego poznania⁴⁸. To właśnie świadomość tej rzeczywistości jest warunkiem dojścia do sedna; jest warunkiem teologicznej epistemologii. Autorowi chodzi o świadome uczestnictwo w cierpieniu samego Chrystusa:

„Jak ty chcesz dotrzeć do sedna
i coś zrozumieć
skoro nigdy nie byłeś skazany
ani odrzucony
nie paliło się przed tobą powietrze
nie rozstępowała woda
nie rozpadała ziemia
nie zostałeś wygnany
nie zabijano ci dzieci i owiec
nie doświadczyłeś czym jest
uścisk Boga żywego
czy kiedyś zmiażdżyło cię niebo
sądziś że kołysanka z Betlejem
to cała ewangelia
czy słyszałeś tamten krzyk
czy sam krzyczałeś”⁴⁹.

Cierpienie (stosunek do niego) w twórczości ks. Pasierba staje się ważnym kryterium wiary, życia oraz całej refleksji teologicznej. Jawi się ono jako „nieomylny znak prawdy i piękna”⁵⁰. Wiara jest zatem naśladowaniem Chrystusa cierpiącego. Można iść jeszcze głębiej: trzeba być gotowym na rany i cierpienie związane z odpowiedzialnością za prawdę i miłość. Gotowość na zranienie, gotowość na „tak” przebitego serca⁵¹ – oto kolejny rys teologii śmierci pelplińskiego profesora.

⁴⁷ J.B. Metz, *Teologia wobec cierpienia*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 2008, s. 14.

⁴⁸ „Potrzeba tego, by pozwolić przemówić cierpieniu, jest warunkiem wszelkiej prawdy” (T. Adorno) – cyt. za: tamże, s. 188.

⁴⁹ J.S. Pasierb, *Jak*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, s. 310.

⁵⁰ Zob. J. Szymik, *Poezja i teologia*, s. 23.

⁵¹ Zob. tamże.

...i doznając ran

Rana jest fundamentalną kategorią, która pojawia się w pismach autora *Czasu otwartego*⁵². W kontekście tych rozważań odkrywa się ważna intuicja teologiczna, która stanowi kolejny istotny element teologii śmierci zaproponowanej przez ks. J.S. Pasierba. Chodzi tu o ranę, która jest wynikiem cierpienia z miłości do drugiego. Obrazem tego jest Chrystus ukrzyżowany, opuszczony i umierający z okrzykiem *Elohi, Elohi...* W tej perspektywie rana jest znakiem, który przenika całość rzeczywistości, dotyka każdego, wszystkiego, zawsze. Ten krzyk bólu z krzyża Jezusa „obejmuje” historię i jest wezwaniem kierowanym do ludzi wszystkich czasów. Rana wiąże z Jezusem: to nie góra Tabor, lecz Golgota daje życie⁵³. Rana świata, według Pasierba, przekracza horyzont działań człowieka. Domaga się rozwiązań absolutnych – przyzywa Boga⁵⁴:

„rana to usta
które krzyczą krwią
gdy żelazo przesywa duszę
i zbliża się do serca
ty wiesz co się wtedy czuje
kiedy otwiera się ciało
gdy przez rany wołają wnętrzości
gdy treść rozdziera kształt
gdy miłosierdzie objawia
nieubłagane oblicze”⁵⁵.

Doświadczenia umierania, cierpienia są elementami konstytutywnymi teologii śmierci, które możemy odkryć w pismach pelplińskiego profesora. Właśnie te doświadczenia muszą otworzyć nas na Osobę Chrystusa, który jest wyjaśnieniem tajemnicy ludzkiego życia. Jedynie w Nim odkrywamy prawdziwy sens życia i miłości, cierpienia i śmierci.

Chrystus

Obecność osoby Chrystusa, jako punktu centralnego całej twórczości ks. J.S. Pasierba, przewijała się nieustannie w dotychczasowych rozważaniach. Autor

⁵² Problematyka ta została wnikliwie przedstawiona przez W. Kudybę: *Rana, która przyzywa Boga...*

⁵³ Zob. M. Borkowska, *Modlitwa, słowo i sztuka...*, s. 203.

⁵⁴ Zob. W. Kudyba, *Rana, która przyzywa Boga...*, s. 214-215. „Człowiek zmierza do Boga, zbierając na swym ciele rany i stanie kiedyś przed Nim – cały w bliznach. A Pan dokona sądu, patrząc na nie i licząc. Tutaj na ziemi bez ran nie da się przeczuć Transcendencji. Rana jest bowiem znakiem losu Pielgrzyma. Jeśli nie oglądasz codziennie blizny po ugryzieniu Węża, nie dowiesz się, co powinieneś zrobić ze swoim życiem. Anioł zesłany przez Pana zranił Jakuba. Każda rana na ciele człowieka jest znakiem wybrania” – R. Przybylski, *Poezja wiary tragicznej*, w: J.S. Pasierb, *Wiersze wybrane*, s. 381.

⁵⁵ J.S. Pasierb, *viscera per vulnera*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, s. 142.

Obrotu rzeczy chce zrozumieć świat i człowieka poprzez dramat pasyjny i cud eucharystyczny⁵⁶. Cała twórczość kapłana ma charakter wybitnie chrystocentryczny. Syn Boży staje się warunkiem zrozumienia życia i śmierci, strażnikiem naszej egzystencji⁵⁷. Z radykalizmu doświadczenia śmierci i cierpienia wypływa radykalizm wiary ks. Pasierba. Poznanie i przyjęcie Boga, który objawił się w swoim Synu, staje się jedynym ratunkiem dla człowieka i świata, w którym toczy się nasze krótkie życie. W wierszu *carpe diem* poeta napisze:

„nie czekaj
na życie
[...]
życie
twoje jedyne życie
już jest
na chwilę”⁵⁸.

Mimo kruchości ludzkiego życia, jego krótkiego trwania i nieustannego doświadczenia śmierci, jest dla człowieka nadzieja, która objawia się w osobie Zbawiciela: „Bóg przychodzi, by nasze kruche «jestem» wzmocnić siłą swojego istnienia, by dodać blasku i ciepła naszemu życiu”⁵⁹. Od tej pory wszystkie działania człowieka (dzięki którym realizuje siebie, odkrywa siebie, tworzy siebie⁶⁰), wpisujące się w szeroko rozumianą działalność kulturalną, sprawiają, że życie jest drogą do poznania siebie i „drogą do Boga” (por. J 14,6). Droga ta może prowadzić do ocalenia, jeżeli wszystkie ludzkie działania zostaną złączone przez wiarę, liturgię, sakramenty ze zbawczym działaniem Boga. Tak realizowana chrystologicznie tożsamość człowieka nabiera znaczenia eschatologicznego. Wszystko, co kochamy, cała historia naszego życia, spotkania, słowa i to, co po nas zostanie, nabierają nowej jakości: „jest to wizja potężna i porywająca, ukazująca działanie twórcze człowieka jako drogę wiodącą przez sztukę i naukę – czyli właśnie przez kulturę – do Boga”⁶¹. Ewangelia daje szansę na ratunek – śmierć nie jest ostatnim „słowem” w życiu człowieka.

Trzeba jednak od razu zastrzec, że wiara dla ks. profesora zawsze będzie wysiłkiem, trudem. Ważnym faktorem teologii śmierci ks. J.S. Pasierba będzie potrzeba nieustannego poszukiwania Boga, zmaganie się z Nim. On zawsze nas będzie

⁵⁶ Zob. T. Koczyński, *Nadzieja wiecznika*, w: *Szkice o twórczości...*, s. 69.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ J.S. Pasierb, *carpe diem*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, s. 8.

⁵⁹ Tenże, *Czas otwarty*, s. 61.

⁶⁰ „[...] każdy z nas musi być wynalazcą [...], najważniejszym wynalazkiem, który trzeba zrobić, jest odkrycie swojego własnego życia, dokonanie wyboru świadomego i odpowiedzialnego – kim chcemy zostać” – tenże, *Sytuacja człowieka we współczesnej kulturze*, w: tegoż, *Na początku...*, s. 30.

⁶¹ Tenże, *Ostateczna perspektywa...*, s. 70. W podobny sposób rzecz ujmuje H.U. von Balthasar: „[...] można żyć w tym świecie, nie będąc przygniecionym jego napięciami, ponieważ początkiem, z którego świat pochodzi, oraz celem, do którego zmierza, jest prawdziwy Bóg [...]. Ponieważ świat ma swe miejsce w Bogu, wszystko w nim zmierza ku zachowaniu istnienia” – cyt. za: J. O'Donnell, *Klucz do teologii...*, s. 27.

„wyprzedzał”, będzie wymykał się naszym formułom teologicznym, racjonalizacji. Znamienne pozostaną słowa poety o Chrystusie: „Każde chrześcijaństwo «zgodne z rozumem» i «zgodne z naturą», bezbłędne pod względem taktycznym, rozsądne co się zowie, niewymagające zbyt wiele, będzie musiało potykać się o zeszytniałe zwłoki Skazańca z Golgoty po wszystkie czasy”⁶².

Zobrazowaniem powyższych tez może być wiersz *wierzę*:

„Wiem że twoje Słowo jest mieczem
bo jestem rozcięty na dwoje

Wiem że ofiaruję prawdziwe Ciało i Krew
z buntu mojej krwi i mojego ciała

Wiem że twoje Królestwo jest ziarnem
bo mnie rozdziera gdy rośnie

Wiem że jesteś Światłem
bo nic nie widzę

Wiem że jesteś Drogą
nie wiem dokąd idę

Wiem że jesteś Życiem
przecież umieram”⁶³

Wiara, którą żył ks. J.S. Pasierb, była wiarą dramatyczną. Jednak jego „umocowanie” w Chrystusie jest źródłem nadziei, która przenika całość ludzkiego życia. Autor *Czasu otwartego* pisze o nadziei: „to bardzo ważna cnota, to oręż w walce z rozpaczą”⁶⁴.

Nadzieja

Ksiądz J.S. Pasierb wzywał do modlitwy o nadzieję. O cnotę nadziei. W wierszu *nadzieja* czytamy takie słowa:

„zabiegamy o nią by mieć jak najwięcej
[...]
wierzimy że jest niezniszczalna
wierzimy w trwałość wypełnionej ogniem
głucho tętniącej glinianej skorupy”⁶⁵.

⁶² J.S. Pasierb, *Czas otwarty*, s. 88.

⁶³ Tenże, *wiara*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, s. 74.

⁶⁴ Tenże, *Bóg jest większy od naszego serca. Nauki rekolekcyjne dla młodzieży*, w: *Słowo Boże między ludźmi*, s. 102-128.

⁶⁵ Tenże, *nadzieja*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, s. 112.

Na ostatniej stronie *Skrzyżowania dróg* napisał znamienne słowa, które dotyczyły problemu nadziei:

„Bo jest tak, jakby zatoczywszy olbrzymi krąg, dzieje wróciły w tamtą ciemność, do tamtej nocy: znowu widoczna jest tylko klęska i śmierć i zapieczetowany przez Imperium kamień. Bardziej niż kiedykolwiek trzeba nam wierzyć tym, co mówią, że Skazani i Zabity, Milczący i Oddalony – żyje i jest niedaleko. Wyprzedza nas jak wtedy, jak zawsze, idąc przez mękę ku zmartwychwstaniu, które nam kiedyś odsłoni ostatecznie, które dziś dostrzegamy w przebłyśkach nadziei”⁶⁶.

W jego życiu nadzieja przybierała konkretny kształt postawy wobec ludzi: śpieszył się ich kochać i służyć im⁶⁷.

Nadzieja była dla niego nieustannym zmaganiem, trudem. Dał temu świadectwo w czasie swoich ostatnich chwil, umierając w szpitalu. Tak pisze Maria Wilczek w swoich wspomnieniach o ks. J.S. Pasierbie:

„Na płycie nagrobnej, zgodnie z wolą zmarłego, umieszczone zostały ostatnie dwa wersy z jego wiersza *Wierzę*: «wiem, że jesteś Życiem / przecież umieram». Na płycie spoczął też wielki głaz, niczym «kamień ciężki wielce», obok którego przez wiele lat ksiądz Pasierb przechodził, udając się do seminarium. I to życzenie zostało odczytane jako znak jego nadziei zmartwychwstania”⁶⁸.

Ostatnim zaprezentowanym elementem konstytutywnym teologii śmierci, ukazany w pismach ks. J. Pasierba, jest wierność. Ta bowiem wartość gwarantuje, że nadzieja może podołać wszystkim trudnościom napotykanym w życiu.

Wierność

Wierność jawi się jako istotna cecha miłości, zaś sprzeniewierzenie się wierności jest formą zabójstwa⁶⁹. Według ks. J. Pasierba sam Bóg jest gwarantem wszelkiej ludzkiej wierności. W obliczu doświadczenia cierpienia i śmierci trzeba być wytrwałym i wiernym (na wzór Ukrzyżowanego). Obok Jezusa Chrystusa osobą, która najpełniej objawiła wartość wierności, była według ks. J.S. Pasierba Matka Boża: „Umiała pozostać na uboczu. Odeszła bez słowa. Jej wierność umiała być dyskretna, cicha i pokorna”⁷⁰. W wierszu *nocą kiedy oglądam obraz* czytamy następujące słowa:

„pociemniałaś od naszych modlitw
nieruchoma
słuchasz uważnie
przez kraj i rozproszenia nasze idziesz wytrwale

⁶⁶ Tenże, *Skrzyżowanie dróg*, s. 267.

⁶⁷ Zob. M. Wilczek, *Ksiądz Janusz Pasierb. Szkic do portretu*, Pelplin 2013, s. 31.

⁶⁸ Tamże, s. 44.

⁶⁹ J.S. Pasierb, *Czas otwarty*, s. 122-123.

⁷⁰ Tamże, s. 121.

przyczyną naszej wierności
gwiazdo zaranna”⁷¹.

Wierność i wytrwałość to Pasierbowe odpowiedzi na tajemnicę ludzkiego przemijania. W *Skrzyżowaniu dróg* napisał:

„Nie skręcać, nie zbaczać, nie zawracać. Są sytuacje, kiedy można już tylko dotrzeć do celu, nie starczy sił, czasu ani energii, by zawrócić do punktu, skąd wyruszyliśmy. Utrzymać kurs i – wytrzymać. To nie trwa dłużej niż życie...”⁷².

Dopełnieniem tej myśli mogą być słowa z wiersza *Hiob*:

„Wytrzymaj
ta próba nie może trwać dłużej niż życie”⁷³.

Podsumowanie

1. Wczytując się w pisma ks. Janusza Stanisława Pasierba, dochodzimy do wniosku, że mamy do czynienia z człowiekiem o ogromnej erudycji, który będąc zanurzony w Tajemnicę Boga, równocześnie jest zanurzony w tajemnicę teologii⁷⁴. Teologia śmierci, którą można wyinterpretować z tekstów pelplińskiego profesora historii sztuki, jest skierowana ku człowiekowi i wypływa z egzystencjalnego doświadczenia. W tej optyce można dostrzec fundamentalną prawdę chrześcijańską objawioną w życiu, cierpieniu, śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa. Chrześcijanin ma powtórzyć los swego Mistrza.

2. Widzimy w tej twórczości swoisty paradoks: wielu niewierzącym przeszkadza wiara i postać Chrystusa, będące w centrum pism ks. J.S. Pasierba, zaś wielu wierzącym przeszkadza obecna w jego tekstach gorycz, zranienie, gotowość przyjęcia doświadczenia rozpacz⁷⁵. Kapłan stawia zdecydowany akcent na tajemnicę Wielkiego Piątku i Wielkiej Soboty w życiu człowieka. Prawda zmartwychwstania jawi się jako akt ufności wobec Boga. Pisze:

„[...] nie ma normalnych czasów, każdy czas jest chwilą przed uderzeniem lub po ciosie. Otóż to zdanie mogłoby znaczyć, że odkupionym przez mękę i śmierć Jezusa dana jest szczególna świadomość przemijania, umierania, że to Jezus wciąga nas i wszystko, co nasze, w swoją śmierć. Jest ona Jego śmiercią: widoczną z daleka, nagą, w poczuciu opuszczenia. Zmartwychwstanie odbędzie się po ciemku, nocą i bez świadków”⁷⁶.

⁷¹ Tenże, *nocą kiedy oglądam obraz*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, s. 141.

⁷² Tenże, *Skrzyżowanie dróg*, s. 241.

⁷³ Tenże, *Hiob*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, s. 67.

⁷⁴ Zgodnie z intuicją ks. R. Woźniaka: „centralnym zadaniem teologii jest zjednoczenie z Bogiem” – R. Woźniak, *Przyszłość, teologia...*, s. 66.

⁷⁵ Zob. J. Szymik, *Poezja i teologia*, w: *Ksiądz Janusz Stanisław Pasierb...*, s. 25.

⁷⁶ J.S. Pasierb, *Skrzyżowanie dróg*, s. 119.

Teologia śmierci ks. J. Pasierba głosi, że aby zrozumieć człowieka i świat z jego historią, trzeba poważnie potraktować ich wymiar religijny: „[...] religię warto by brać na serio, w imię poczucia rzeczywistości”⁷⁷.

3. Końcowa myśl niniejszego tekstu skupia się wokół Pasierbowego modelu uprawiania teologii. Chodzi zatem o to, aby tworzyć teologię, która spełnia kryterium „bliskości życia”. Tworzyć projekty teologiczne, które zachowują pełnię Bożego objawienia, uwzględniają całość Magisterium Kościoła, a jednocześnie potrafią przemówić do wrażliwości człowieka, potrafią „przykuć uwagę”. Odczytana w pismach ks. J.S. Pasierba teologia śmierci spełnia te kryteria. Kiedy mówi ona o śmierci i przemijaniu, paradoksalnie jest bliska życiu. Człowiek, który jest świadom tego, że umiera, może postawić pytanie o sens życia. Tylko wtedy otwiera się przed nim przestrzeń poszukiwań rozwiązania zagadki śmierci, pojawia się pytanie o Boga. Taki rodzaj teologii uprawiali twórcy tej rangi, co święty Augustyn, Erazm z Rotterdamu, papież Benedykt XVI oraz teolog i poeta, któremu poświęcony jest ten artykuł – ks. prof. Janusz Stanisław Pasierb.

Bibliografia

- Balthasar H.U. von, *Jedność i wielość teologii Nowego Testamentu*, tłum. K. Czulak, „Communio” 2 (1983), s. 28-38.
- Benedykt XVI, *Słowo o krzyżu główną treścią chrześcijańskiego przepowiadania (Św. Paweł a Jezus ukrzyżowany). Audiencja generalna, 29 października 2008 r.*, www.opoka.org.pl/nauczanie/papiez/benedykt_xvi/audiencje.php [dostęp: 11.04.2016].
- Borkowska M., *Modlitwa, słowo i sztuka w poezji ks. Janusza St. Pasierba*, Lublin 2003.
- Ratzinger J., *Granice dialogu*, tłum. M. Mijalska, Kraków 1999.
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (1979).
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
- Kijas Z., *Wprowadzenie do myślenia teologicznego*, Kraków 2005, s. 65.
- Koczyński T., *Nadzieja wieczernika*, w: *Szkice o twórczości Janusza St. Pasierba*, red. R. Cieślak, P. Urbański, Szczecin 2006, s. 69-76.
- Kranicki K., *Janusza St. Pasierba dialog poetycki. Ojcostwo czytane przez synostwo w tomiku „Wiersze religijne”*, w: *Książd Janusz Stanisław Pasierb. Człowiek dialogu*, red. B. Wiśniewski, Pelplin 2015, s. 37-46.
- Kranicki K., *Poezja doświadczenia sacrum. Wokół twórczości poetyckiej Janusza St. Pasierba*, Gdańsk 2014.
- Kudyba W., *Rana, która przyzywa Boga. O twórczości poetyckiej Janusza St. Pasierba*, Lublin 2006.
- Metz J.B., *Teologia wobec cierpienia*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 2008.
- Müller G.L., *Dogmatyka katolicka*, tłum. W. Szymona, Kraków 2015.
- Nossol A., *Teologia bliższa życiu*, Paryż 1993.
- O'Donnell J., *Klucz do teologii Hansa Ursa von Balthasara*, tłum. A. Wałęcki, Kraków 2005, s. 88-89.

⁷⁷ Tenże, *Obrót rzeczy*, Poznań 1993, s. 217.

- Pasierb J.S., *Czas otwarty*, Pelplin 1992.
- Pasierb J.S., *Na początku była kultura*, wyb. i oprac. M. Wilczek, Katowice 2013.
- Pasierb J.S., *Obrót rzeczy*, Poznań 1993.
- Pasierb J.S., *Skrzyżowanie dróg*, Pelplin 1994.
- Pasierb J.S., *Słowo Boże między ludźmi*, wyb. i oprac. M. Wilczek, Katowice 2010.
- Pasierb J.S., *Wiersze wybrane*, Warszawa 1988.
- Pasierb J.S., *Wnętrze dłoni*, Łódź 1988.
- Przybylski R., *Poezja wiary tragicznej*, w: J.S. Pasierb, *Wiersze wybrane*, Warszawa 1988, s. 377-389.
- Rahner K., Vorgrimler H., *Mały słownik teologiczny*, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1996.
- Ratzinger J., *Eschatologia – śmierć i życie wieczne*, tłum. M. Węclawski, Poznań 1984.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (1965).
- Sochoń J., *Poetycka teologia ks. Janusza Stanisława Pasierba. Uwagi wstępne*, w: *Kultura i religia u progu III Tysiąclecia*, red. W. Świątkiewicz, A. Pethe, Katowice 2001, s. 217-230.
- Sochoń J., *W Jezusie jest cierpienie i zachwyt (O poezji ks. Janusza St. Pasierba)*, w: J.S. Pasierb, *Po walce z aniołem*, Warszawa 1996, s. 159-171.
- Strzelczyk G., *Traktat o Jezusie Chrystusie*, Warszawa 2005 (Dogmatyka 1, red. E. Adamiak, A. Czaja, J. Majewski).
- Szymik J., *Piszemy na miarę tego, co dźwigamy*, w: J.S. Pasierb, *Słowo Boże między ludźmi*, wyb. i oprac. M. Wilczek, Katowice 2010, s. 5-10.
- Szymik J., *Poezja i teologia*, w: *Książd Janusz Stanisław Pasierb. Człowiek dialogu*, red. B. Wiśniewski, Pelplin 2015, s. 21-36.
- Szymik J., *Problem teologicznego wymiaru dzieła literackiego Czesława Miłosza. Teologia literatury*, Katowice 1996.
- Szymik J., *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Katowice 1994.
- Tomasik T., *Na skrzyżowaniu dróg. O poezji Janusza St. Pasierba*, Pelplin 2004.
- Wilczek M., *Jestem zajęty słowem... O Księdzu Januszu St. Pasierbie*, w: *Szkice o twórczości Janusza St. Pasierba*, red. R. Cieślak, P. Urbański, Szczecin 2006, s. 19-37.
- Wilczek M., *Książd Janusz Pasierb. Szkic do portretu*, Pelplin 2013.
- Woźniak R., *Przyszłość, teologia, społeczeństwo*, Kraków 2007.

Słowa kluczowe: J.S. Pasierb, teologia śmierci, teologia „literacka”, krzyż, śmierć, cierpienie, sens cierpienia

Keywords: J.S. Pasierb, theology of death, “literary” theology, cross, death, suffering, the meaning of suffering